

Frederik Heemskerk
Dossier Willem Mengelberg - De geschiedenis van een zuiveringszaak
★★★★★
Boom; 224 pagina's; € 19,90.

NON-FICTIE **Muzikale halfgod Mengelberg maakte fouten, maar was niet fout**

Zijn *Matthäus Passion* klinkt pompeus in hedendaagse oren, Mozart heeft wel galantere vertolkers gekend en van zijn pionierswerk in de Mahlersymfonieën is weinig bewaard gebleven. Toch is de geschiedenis allerm minst klaar met Willem Mengelberg, de dirigent die van 1895 tot 1943 als een Napoleon over het Concertgebouworkest heerste en het grootste deel van die periode als een halfgod werd vereerd.

Een factor in die blijvende fascinatie is ongetwijfeld Mengelbergs faustiaanse val in 1940. De bewierookte *Musikdirektor* werkte al te welwillend samen met de Duitse bezetter, veranderde van nationale held op slag in landverrader, en werd na de bevrijding bestraft met een dirigeerverbod. Hij overleed in 1951 in Zwitserland, ziek en gedesillusioneerd, zonder ooit nog een concertzaal te hebben gezien.

Er zijn al vele bladzijden over Mengelbergs pijnlijke deconfiture geschreven. Soms is de dirigent daarbij afgeschilderd als de lijdende partij ('definitieve broodroof', oordeelde Otto Glastra van Loon in 1969 over het dirigeerverbod). De huidige consensus luidt dat de door zijn roem verblinde maestro meende boven de politieke realiteit van het Derde Rijk te staan (zie Pauline Micheels' *Muziek in de schaduw van het Derde Rijk*, 1993). Het wellicht laatste woord over de affaire valt te verwachten in het aankondigde tweede deel van Frits Zwarts grote Mengelberg-biografie.

De opvatting dat Mengelbergs laakbare

gedrag niets afdoet aan zijn muzikale betekenis wordt mede uitgedragen door de Nederlandse Willem Mengelberg Society. Tot genoeg van de nog altijd 'numerous admirers of Mengelberg's music worldwide' beheert de Society een publieksvriendelijke website met een omvangrijk beeld- en geluidarchief (willemmengelberg.nl).

Interessant voor gevorderde Mengelbergianen is *Dossier Mengelberg* van de voorzitter van de Society, Frederik Heemskerk. De auteur van deze reconstructie van Mengelbergs veroordeling is gepensioneerd strafrechter, en dat bepaalt het per-

Hoewel politiek naïef, was Mengelberg geen nazi of antisemiet

spectief van zijn dossier, waarin alle getuigen à charge en décharge in beeld komen en veel relevante documenten integraal zijn afgedrukt. *Pièce de résistance* is het 19 pagina's tellende slotvonnis van de Centrale Eerraad van 20 oktober 1947.

In de inleiding licht Heemskerk zijn miserie toe. Het gaat hem om het corrigeren van de 'scheefgegroeide beeldvorming' over Mengelberg en van een 'verguizing' die in zijn ogen 'steeds onwerkelijker dimensies'

heeft aangenomen. Want de dirigent mag politiek naïef zijn geweest, er is geen reden hem een nazi of antisemiet te noemen.

Alle facetten van Mengelbergs proces houdt Heemskerk nog eens tegen het licht, te beginnen met het beruchte interview in de nazi-partijkrant *Völkischer Beobachter* van juli 1940, waarvan een vertaling werd afgedrukt in de pro-Duitse *Telegraaf*. Daarin vertelde Mengelberg hoe hij reageerde op de Nederlandse capitulatie: 'Wij lieten champagne komen en vierden dit grote uur. Europa komt in nieuwe banen.' Het gewraakte citaat was waarschijnlijk een nazi-verzinsel. Maar Mengelberg distantieerde er zich nadien zo halfslachtig van, dat hij er zijn reputatie voorgoed mee verspeelde.

Datzelfde gezichtspunt was al bij Micheels te vinden, maar doordat Heemskerk consequent de juridische kant belicht, voegt hij nieuwe feiten en inzichten toe. Het eindoordeel verandert er niet wezenlijk door (Mengelberg is niet 'fout' geweest, maar heeft fouten gemaakt), maar het verscherpt het beeld van een niet vlekkeloze procesgang en lacunes in de verdediging door advocaat Bottenheim - die de zaak volgens Heemskerk vooral verknoeide door geen enkel woord van berouw namens zijn cliënt uit te spreken.

Veel aandacht besteedt Heemskerk ten slotte aan de zogeheten paspoortkwestie. Mengelberg zat vanaf de zomer van 1945 tot zijn dood met een verlopen pas in zijn chalet in Zwitserland en doordat de Nederlandse regering ondanks dringende verzoeken weigerde 'een collaborateur als de Heer Mengelberg' (*dixit* Willem Drees) een nieuwe pas te verstrekken, kon hij zijn eigen proces niet bijwonen.

Volgens Heemskerk is daarmee het 'aanwezigheidsrecht' gesaboteerd, een schending van het beginsel van goed bestuur die de juridische krachtterm *détournement de pouvoir* (rechtsverdraaiing) verdient.

Of Mengelberg milder was beoordeeld als hij zelf had kunnen spreken in zijn proces blijft betwifelbaar. Toen de nazi's het standbeeld van Mendelssohn in Leipzig sloopten en Mahler *entartet* werd verklaard, verduidelijkte de dirigent zijn standpunt in *De Telegraaf*: 'Politieke overtuiging of staatsvorm raken mij niet wanneer ik een dirigeerstok opneem.'

Erik van den Berg

ADVERTENTIES

DOLHUYNS | MUSEUM VAN DE GEEST

'OOIT EEN NORMAAL BOEK GELEZEN? EN... BEVIEL HET?'

RONDLEIDING 'Waanzin in de literatuur' 8 maart t/m 5 juli

- Waanzin in de wereldliteratuur, Pieter Steinz

WWW.HETDOLHUYNS.NL | SCHOTERSINGEL 2 | HAARLEM

'SPANNEND, NERDY, LIEF EN GRAPPIG.'

NRC Handelsblad

€ 10,-

Nieuw

De leukste boeken v/h jaar | www.isamsterdam.nl